

УДК 821.161.2.09(092):[908:394.4](477.75)]"1890/1910"

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-4>

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В КРИМУ В ДОБУ «ПРЕКРАСНОЇ ЕПОХИ»

COMMEMORATION OF TARAS SHEVCHENKO IN THE CRIMEA DURING THE "BELLE ÉPOQUE"

Божук А. О.,

orcid.org/0000-0002-8247-127

кандидат філологічних наук,

викладач кафедри мовної підготовки

Національного медичного університету імені О. О. Богомольця

У дослідженні висвітлюються аспекти вшанування пам'яті Тараса Шевченка на Кримському півострові по його смерті, зокрема у період «прекрасної епохи» (1890-ті – 1910-ті рр.), на Кримському півострові. Серед іншого, розглядаються комеморативні практики зазначеної доби, впроваджені зусиллями активістів нечисленних українських осередків Криму, в тому числі аматорських театральних колективів, а також поодиноких осіб. Наводяться й аналізуються приклади популяризації в регіоні даних про українського національного поета і залучення місцевого населення до його комеморації за посередництва мистецьких пам'ятних вечорів та аматорських театральних постановок, публікацій у пресі, організації богослужбових заходів тощо. Зазначається, що на території Кримського півострова перша спроба вшанувати пам'ять Тараса Шевченка шляхом біографічної публікації в місцевій пресі була зроблена вже після смерті поета у 1861 році; пізніше, з 1860-х до кінця ХІХ ст., в умовах заборони Шевченкових віршів і українського друкованого слова взагалі, твори поета поширювалися в Криму таємно в рукописних примірниках. У 1896 році українська громада Севастополя започаткувала традицію молитовного вшанування Шевченка в день його смерті панахидами в місцевих храмах; деякий час подібна традиція виникла в українській громаді Сімферополя і зберігалася до 1914 року включно. Здебільшого ж акцент робився на організації світських тематичних заходів, ініціаторами та організаторами яких були переважно учасники місцевих аматорських театральних гуртків. У більшості випадків відомі лише прізвища цих осіб; пошук їхніх біографічних даних може стати предметом подальших досліджень. Окремо наголошується на тому, що запропонована тема наразі фактично не є об'єктом українознавчих студій, на тлі вкрай невеликої кількості ґрунтовних історичних розвідок, присвячених буттю українського народу в Криму.

Ключові слова: Тарас Шевченко, Крим, «Кобзар», вшанування пам'яті, «прекрасна епоха».

The article highlights aspects of the commemoration of Taras Shevchenko on the Crimean Peninsula after his death, in particular during the period of the “Belle Époque” (1890s–1910). Among other things, the commemorative practices of the specified era, implemented by the efforts of activists from a few Ukrainian centres in Crimea, are considered, including those of amateur theatre groups as well as individuals. Examples of the popularisation of information about the Ukrainian national poet in the region and the involvement of the local population in his commemoration through artistic commemorative evenings and amateur theatrical productions, publications in the press, the organisation of religious events, etc. are given and analyzed. It is noted that on the territory of the Crimean Peninsula, the first attempt to honour the memory of Taras Shevchenko through a biographical publication in the local press was made after the poet's death in 1861; later, from the 1860s to the end of the 19th century, under the conditions of the ban on Shevchenko's poems and the Ukrainian printed word in general, the poet's works were circulated in the Crimea secretly in handwritten copies. In 1896, the Ukrainian community of Sevastopol started the tradition of prayerful commemoration of Shevchenko on the day of his death by a memorial service in local churches; for some time, a similar tradition arose in the Ukrainian community of Simferopol and was maintained up to and including 1914. The emphasis was mainly on the organisation of secular thematic events. The initiators and organisers were mostly members of local amateur theatre groups. In most cases, only the surnames of these persons are known; the search for their biographical data can become the subject of the forthcoming studies. It is emphasized separately that the proposed topic is currently not an object of Ukrainian studies, against the background of an extremely small amount of thorough historical research devoted to the existence of the Ukrainian people in Crimea.

Key words: Taras Shevchenko, Crimea, Kobzar, commemoration, Belle Époque.

Постановка проблеми. Ім'я Тараса Шевченка популяризувалося на території Кримського півострова як за його життя, незважаючи на заборону творів українського національного поета під час його заслання і вилучення їх з реалізації, так і по його смерті, в умовах придушення українського друкованого слова директивами на кшталт сумнозвісних Валуєвського циркуляра та Емського акта. Певною мірою кримська тематика нерідко спостерігалася в літературному доробку Шевченка, що до 1860-х рр. міг бути негласно відомий у Таврійській губернії, до якої входив Крим, передусім у рукописних копіях. Принаймні з 1860-х рр., враховуючи безперервну циркуляцію на півострові значної маси українців, які служили у губернських і повітових установах, медичних і навчальних закладах, займали офіцерські посади на флоті, в Криму поширювалися українські письмові пам'ятки; серед зазначених людей нерідко були особисто знайомі не лише з Шевченком, а й з іншими українськими культурними діячами. Педагоги (як, наприклад, вчитель-словесник Сімферопольської гімназії Веніамін Авдєєв) ознайомлювали своїх вихованців з творами Шевченка приватно; українська книжка практично не могла потрапити до бібліотек казенних навчальних закладів. У 1870-х рр. під час навчання у Сімферопольській гімназії з поезією Шевченка ознайомилися син губернського дворянина і майбутній академік Дмитро Овсянко-Куликовський та майбутній народоволець Євген Сидоренко, син законовчителя Перекопського повітового училища у Вірменському Базарі сучасний Армянськ) [1, с. 10]. Видатний український державний та громадський діяч Іван Липа, згадуючи своє навчання в Олександрівській чоловічій гімназії у рідній Керчі в 1878–1887 рр., відзначав, що юнаком розумів не всі слова у віршах Шевченка – незважаючи на те, що його бабуся не вміла розмовляти російською, а батько «говорив мішаниною», тобто суржиком. «Не бачивши ніколи корінної України», Липа вважав, що український народ «уже не існує», а твори з «Кобзаря» розглядав як «останнє українське слово», шкодуючи, що «тепер уже ніхто не знає української мови і так не може написати, як писали Шевченко, Куліш і Костомарів» [2, с. 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На превеликий жаль, фактично єдиним системним джерелом інформації на тему дослідження та збереження спадщини Шевченка в Криму за часів «прекрасної епохи» («Belle Époque», поч. 1890-х рр. – 1914 р.) дотепер залишається енциклопедичний довідник «Тарас Шевченко і Крим», укладений кримським краєзнавцем Григорієм Рудницьким понад два десятиліття тому. **Метою** запропонованого дослідження є принаймні часткове заповнення цієї прогалини. **Об'єктом** дослідження є форми вшанування пам'яті Тараса Шевченка на Кримському півострові у добу «прекрасної епохи», **предметом** – умови їхньої організації та способи висвітлення. Основні використані **методи** дослідження – метод періодизації та історико-системний метод.

Виклад основного матеріалу. Яскравою, хоч і порівняно малопомітною, маніфестацією української ідентичності на Кримському півострові наприкінці XIX століття стало відзначення дат життя і смерті Тараса Шевченка. Зокрема, на певному етапі традиційними були панахиди у кримських храмах за українським національним поетом до його роковин. Паралельно з заупокійними богослужіннями у великих містах Криму (зокрема, у Сімферополі та Севастополі) організовувалися культурно-просвітницькі заходи, на яких декламувалися поезії Шевченка та/або відбувалися аматорські театральні постановки за його драматичними творами.

Втім, як вже зазначалося вище, ім'я Шевченка було відоме на Кримському півострові й протягом решти XIX століття. Першою присвяченою поетові публікацією в кримській пресі вважається коротка, на 45 рядків, нотатка «Тарас Григорович Шевченко» ялтинського судового чиновника Платона Дяченка, опублікована у квітні 1861 року в №4 російськомовного додатку «Радуга», який видавався при Халібовському вірменському училищі у Феодосії, до вірменського журналу «Масяц Агавні» («Голуб Масіса»). Крім цього, Дяченко опублікував у зазначеному виданні переклади 11 творів Шевченка російською; 5 з них були перекладені вперше. У написанні нотатки Дяченко керувався автобіографічним листом Шевченка до редактора часопису «Народное чтение» (Санкт-Петербург), який було надруковано у другій книжці

журналу за 1860 рік. Також свій матеріал Дяченко подав також до газети «Кієвській телеграфъ», де вона була також опублікована у квітні 1861 року [3, с. 19].

Тишу, яка відтоді запанувала над ім'ям Шевченка в публічному просторі Криму, в березні 1896 року порушив літературний і громадський діяч Олександр Кониський, що перебував на той час в Алупці. Після того як він подав до севастопольської газети «Крымский вестник» нотатку «Памяти Тараса Григорьевича Шевченко» (російською мовою) під псевдонімом «Перебендя», у цьому ж часописі кілька разів було опубліковано анонс панахиди за Шевченком до 35-х роковин смерті поета. Втім, уточненню підлягає розташування храму, в якому ця панахида урочисто відбулася. Зокрема, в оголошенні йшлося про «Петропавлівську церкву на Великій Морській вулиці», тоді як Петропавлівський собор розташований в іншій місцевості Севастополя (можливо, йдеться про Покровський собор на Великій Морській вулиці). У своєму листі до Михайла Грушевського Кониський повідомляв, що рішення щодо організації панахиди за Шевченком у Севастополі місцеві активісти прийняли ще на етапі ознайомлення з його нотаткою до «Крымского вестника» в рукописі, і що заходи на вшанування Шевченка, крім Севастополя, відбулися в Сімферополі, а також у Ялті, де Кониського відвідала «дуже «велика» громада – аж три чоловіка». *«Можна так і скрізь було спорудити панахиду, коли б в українців одеських, кийвських і инш[их] було більше сміливості. Крим сього року гучніш за всіх пом'янув Тараса»*, – відзначав Кониський [4]. З цих слів можна зробити висновок, що в Криму наприкінці XIX століття по суті було покладено початок традиції молитовного та громадського (після панахид відбувалися поминки) вшанування пам'яті Шевченка, якої поки що не знали такі великі міста, як Київ та Одеса.

У березні 1899 року в Сімферополі «за ініціативою малоруської трупи, що гостювала там» (вочевидь, мова про трупу Марка Кропивницького) у кафедральному соборі було відправлено панахиду за Шевченком. Паралельно повідомлялося, що захід, який зібрав до 40 осіб «різних станів», відбувся «заходами гуртка українців у Сімферополі з нагоди 85-х роковин народження і 38-х смерті Т. Шевченка»; принагідно в місцевому часописі «Крым» було опубліковано статтю «Певец України (Памяти Т. Г. Шевченко)» (таку назву мала брошура літературного критика Володимира Краніхфельда, яка на початку XX століття тричі видавалася в Санкт-Петербурзі). Стаття, яка «у коротких, але прихильних до українства словах розповідала про деякі події з життя Шевченка», починалася епіграфом «Наша дума, наша пісня не вмре, не загине» і закінчувалася словами «Пам'ять про Шевченка не згине, доки стоїть Україна, доки сонце світить» [5, с. 130].

На початку 1901 року в Сімферополі було сформовано український аматорський театральний гурток під керівництвом землеміра Пшеборовського: серед іншого, колектив поставив за мету підготувати літературно-музичний вечір до 40-х роковин за Шевченком. Вже після перших проб гурток мало не розпався через «непомірне честолюбство деяких учасників»; зрештою, в ньому лишилися ті, хто «любив не тільки сценічне мистецтво, а й усе своє, рідне, прагнув до земляцького єднання». На шевченківському вечорі, анонсованому за місяць, народний театр у Сімферополі був переповнений публікою. Захід розпочався читанням короткої біографії Шевченка й оглядом його діяльності, які Пшеборовський склав за працями Кониського, Чалого і Єфименко та прочитав з кафедри перед прикрашеним гірляндами й квітами портретом Шевченка роботи доктора Сочеванова. Після цього перед портретом було виконано квартет «Як умру, то поховайте» на слова Т. Шевченка та музику М. Лисенка. Надалі грав піаніст Новиков; після його виступу Стороженко, Козак і Тума прочитали вірші, присвячені пам'яті Шевченка. Перше відділення вечора завершилося виконанням пісень «Пливе човен» (хор) та «Ой Дніпре, мій Дніпре» (Штейнберг). Друге відділення заходу розпочалося постановкою другого акту п'єси Шевченка «Назар Стодоля», «в костюмах, з вечорницями Ніщинського з чудовим ансамблем і вправною постановкою». Великий успіх мали виконавці Стороженко, Слухаєвський, Удовенко, Лопатина та Українська. Вечір скінчився апофеозом – живою картиною, яку «цілком

художньо» доктор поставив Сочеванов: «У хмарах – портрет Шевченка, а внизу – сцени, взяті з його поеми "Катерина"», у супроводі хорового виконання твору «Гей, не дивуйте». На жаль, у кращому випадку сьогодні відомі лише прізвища учасників не лише цього шевченківського вечора в Сімферополі, а й українських культурних заходів кінця XIX – початку XX століть у Криму загалом. «Шкода, що не можемо сказати чогось докладнішого про цих людей, котрі так щиро відзначили Кобзареві роковини», – з жалем відзначив Г. Рудницький, з прикрістю, але справедливо додавши, що «взагалі наші уявлення про тогочасне українство Криму та його духовні поклики ще досить убогі і спрощені». Разом з тим тогочасна преса повідомляла, що вечір пам'яті Шевченка в Сімферополі відбувся силами Українського гуртка аматорів сценічного мистецтва під проводом М. Щербини, зазначаючи, що перед заходом у кафедральному соборі Сімферополя було традиційно відправлено панахиду за Шевченком [6, с. 10]. Наступного, 1902 року 41-ші роковини за Шевченком у Сімферополі відзначили літературним вечором [7, с. 19].

На окремий розгляд заслуговує питання комеморації Шевченка на території Криму за допомогою скульптурних зображень. Відомо, що в 1898 (за іншими даними – 1899) році в майстерні скульптора Володимира Беклемішева було створено мармурове погруддя поета, яке було встановлене у харківській садибі Олексія Алчевського і стало фактично першим пам'ятником Шевченкові в Україні. Після трагічної загибелі Алчевського у 1901 році його маєток було продано, а родина підприємця демонтувала пам'ятник, після чого його доля вважається невідомою. Між тим існують згадки про те, що у 1900 або 1901 році перший пам'ятник Шевченкові в Криму було встановлено на дачі Алчевських у Місхорі, що в 1920 році була зруйнована під час врангелівської окупації півострова [8, с. 12]. Можемо припустити, що харківський монумент на початку XX століття було вивезено до Криму. Принаймні відомо, що у 1932 році син Олексія Алчевського Микола передав погруддя до картинної галереї Т. Г. Шевченка; наразі воно зберігається у Національному музеї Т. Г. Шевченка у Києві.

В лютому 1902 року в міському зібранні Севастополя відбувся музично-літературний вечір, присвячений пам'яті Шевченка. На початку заходу місцевий актор Є. Тиртов прочитав нарис Олександри Єфименко «Пам'яті Тараса Григоровича Шевченка», опублікований роком раніше. Далі на сцені демонструвалася поставлена художником Протопоповим жива картина на слова Шевченка «Садок вишневий коло хати». Після цього низку дум і народних пісень під акомпанемент бандури виконав Гнат Хоткевич, що прибув з Харкова і виступав під псевдонімом «Гнат Галайда». Хор аматорів з народного театру (близько 35 осіб) виконав твір Петра Ніщинського «Закувала та сива зозуля». Після невеликого антракту письменник Борис Лазаревський, що служив тоді на Чорноморському флоті, прочитав власний нарис про Шевченка. Дружина Гната Хоткевича Платоніда виконала на роялі «Другу українську рапсодію» Миколи Лисенка, «близнувши технікою і особливою, властивою українським п'єсам, задушевністю виконання». Також були виконані твори «Гетьмани, гетьмани, якби то ви встали» і «Садок вишневий коло хати». Вечір закінчився апофеозом Шевченка під спів «Заповіту». Зібрані на заході кошти надійшли на користь слухачок Бестужевських курсів у Петербурзі. «Матеріальний успіх українського вечора виявився дуже солідним, принаймні для Севастополя і, ймовірно, не одна і не дві курсистки порадили, дізнавшись, що плату за них внесено», – зазначав у своїх спогадах Борис Лазаревський, додавши, що участь у шевченківському вечорі в Севастополі у 1902 році він узяв на запрошення корабельного інженера Левка Мацієвича, який був «душею і фактичним упорядником літературно-художнього відділу» і чие ім'я «забули згадати у звітах, як і завжди буває у таких випадках». Витрати на проведення заходу традиційно взяла на себе севастопольська меценатка Євгенія Муркен, яку Лазаревський у спогадах називав «Пані N.». Входячи до «Товариства імені Т. Шевченка для допомоги нужденним уродженцям південної Росії, що вчать у вищих навчальних закладах Санкт-Петербурга» на правах провінційного члена, Муркен мала від його правління повноваження на організацію мистецьких вечорів, кон-

цертів, лотерей, кошти від яких передавалися на побудову інтернату та їдальні для студенток Петербурзького медичного інституту (цим опікувався окремих комітет, до якого входила Муркен). Серед іншого, Лазаревський припускав, що сама ідея шевченківського вечора цікавила Муркен «значно менше, ніж роль дами-патронеси», назвавши при цьому рушієм її дій «надмірне, але дуже дрібне честолюбство» [9, с. 95].

У березні 1903 року в Севастополі відбувся черговий шевченківський вечір, знов-таки з ініціативи Євгенії Муркен та Левка Мацієвича, з критикою якого виступив Борис Лазаревський, обвинувативши Мацієвича у незадовільній організації заходу: *«Хор нижчий за будь-яку критику, костюми також. Винен Мацієвич. Він висловлює своє "щире українофільство" тим, що ходить прилюдно у широченних синіх штанях, але не потурбувався зробити жодної репетиції»*. Разом з тим Лазаревський відзначав, що «на таких околицях, як Севастополь» подібні заходи потрібно влаштовувати добре, «інакше вийде оперетка, і публіка дістане бозна-яке уявлення про українське мистецтво» [10, с. 221]. У спогадах Лазаревського про шевченківські вечори в Севастополі у 1902 і 1903 рр. можна відзначити той факт, що обидва рази заходи завершувалися виконанням гопака. Прикметно, що у своїх мемуарах видавець газети «Рада» Євген Чикаленко радів, що Київ не має такої традиції, яку він називав «петербурзькою» [11, с. 224]. Цей звичай до Севастополя дійсно міг прийти з Санкт-Петербурга: як вже зазначалося, місцевий український культурний рух координувався заснованим у 1898 році «товариством допомоги українському студентству Санкт-Петербурга», яке в Севастополі презентувала Євгенія Муркен.

У 1900-х рр. до організації шевченківських заходів у Сімферополі долучався майбутній скульптор Сергій Жук, що на той час навчався в міському реальному училищі. Його дружина Єлизавета, донька місцевого військового урядовця Семена Блейвича, згадувала свою активну участь в одному з шевченківських свят, яке відбулося в 1908 році у залі Сімферопольського громадського зібрання: *«Сцену було декоровано українськими історичними корогвами, а залу прикрашено більш як сотнею українських національних прапорів. Це свято було посвятою моєї душі, я була шевченківською Катериною, я була Україною у живих образах, що їх ставив молодий мистець Сергій Жук»*. Разом з тим Єлизавета Жук у своїх спогадах лишила імена деяких інших учасників зазначеного заходу: К. Педченко-Андрейченко (уроджена Жук; ймовірно, родичка Сергія Жука), сестри Новицькі – Варвара (по чоловікові Лукіянович) і Юлія, та сестри Харченко. Назвавши свого чоловіка «піонером українського національного руху в Криму», Єлизавета Жук відзначала: *«[Він] розбудив у моєму серці любов до України, до її співочої мови. З ним я пізнала українську літературу, українське мистецтво, українську історію»* [12, с. 643–644]. На згаданому святі Сергій Жук виступав з доповіддю про Шевченка під ім'ям «С. Дикий» [13, с. 63]. Ймовірно, про цей «український вечір», який 9 березня 1908 року аматори влаштували у «міському клубі» і прибуток з якого мав бути перерахований до фонду зі спорудження пам'ятника Шевченкові в Києві, згадувалося у публікації «Ради» з зазначенням про те, що на вечір *«прибуло багато публіки, чимало було в українському вбранні. Зал було гарно декорировано. Вечір складався з декламацій, співу та музики. Наприкінці було поставлено живі картини, а потім розпочалися танці»*. Не виключено, що автором репортажу був сам Сергій Жук. Принагідно зазначалося, що «рецензію» на шевченківський вечір було опубліковано у газеті «Набатъ», яку видавав місцевий осередок радикальної організації «Союзъ русскаго народа»: автори допису висловили переконання, що захід буцімто організували євреї [14, с. 4]. У квітні 1908 року в «Раді» було повідомлено, що сімферопольський поліцмейстер переслав до київського комітету в справах будування пам'ятника Шевченкові кошти в розмірі 51 рубля, зібрані «на одному вечорі» [15, 3]: вочевидь, на увазі мався згаданий захід.

В липні–серпні 1909 року в Керчі на гастролях перебувало «товарищество русско-малорусских опереточно-драматических артистов» під керівництвом Миколи Альбіковського, яке організувало захід на спомин Шевченка: ставилася 1-ша дія з «Назара Стодолі» та дві дії з

«Невольника». Перед виставою етнограф Антін Лютницький, що перебував тоді в Керчі на заробітках, прочитав українською мовою реферат про життя Шевченка і значення його постаті для української літератури. 40% прибутків з вистави товариство планувало пожертвувати на спорудження пам'ятника Шевченкові в Києві, однак ця сума склала лише 2 рублі, оскільки через бурю глядачів було обмаль; до того трупа отримувала від 80 до 100 рублів прибутку за один спектакль [16, с. 4].

19 березня 1911 року в Севастополі з ініціативи місцевої української громади відбувся спектакль до 50-х роковин за Шевченком, організований зусиллями українського аматорського драматичного гуртка та небайдужих осіб [17, с. 4]. Вистава почалася вступним словом активіста української громади, вчителя Івана Лихоноса, який коротко розповів біографію Шевченка; після цього мішаний хор виконав «Заповіт» і «Зійшов місяць». Весь час на сцені стояло погруддя Шевченка. Далі місцевий «Гурток аматорів української драматичної умілості» виконав п'єсу «Назар Стодоля» [18, с. 2]. Чистий прибуток – 85 рублів 5 копійок – було перераховано завідувачем севастопольського комітету «попечительства о народной трезвости» на спорудження пам'ятника Шевченкові в Києві [19, с. 3–4]. У Євпаторії кількома днями раніше трупа Митрофана Ярошенка вшанувала пам'ять Шевченка постановкою його п'єси «Назар Стодоля»; перед початком спектаклю хор зі сцени, на якій стояло велике погруддя Кобзаря, проспівав «Заповіт» [20, с. 3]. Захід зі вшанування Шевченка було влаштовано у сімферопольській комерційній школі; також у місцевому часописі «Южные ведомости» були надруковані дві статті про поета [21, с. 2]. 4 вересня 1911 року українська трупа Болеслава Оршанова та Владислава Данченка організувала в Сімферополі ювілейний спектакль, присвячений 50-м роковинам смерті Шевченка: на пам'ятник Шевченкові було перераховано 10% прибутку від проведення заходу [22, с. 3]. Тієї ж осені «Гурток аматорів української драматичної умілості в Севастополі» перерахував до Києва на пам'ятник Шевченкові 36 рублів 26 копійок [23, с. 4], отримані, вочевидь, від проведення інших тематичних заходів.

У 1911 році редактор «Літературно-Наукового Вісника» Максим Гехтер повідомляв, що на території Російської імперії відзначення 50-х роковин за Шевченком супроводжувалося радикальними заходами проти симпатиків поета й української культури загалом. Серед неповного реєстру часописів, що вмістили статті, нотатки, портрети й репродукції творів Шевченка, Гехтер назвав кілька кримських видань – «Тавричанин» (Сімферополь), «Ялтинский вестник» (Ялта) і «Крымский вестник» (Севастополь) [24, с. 115]. Разом з тим, згадуючи умови проведення шевченківських заходів у тих чи інших містах, публіцист зазначив, що у Феодосії поліцмейстер нібито поставив місцевій українській громаді умови, за яких ювілейний вечір не міг відбутися [24, с. 108]. Тим часом представник громади Степан Карпенко повідомив, що організацією вечора зайнявся хормейстер Іван Дворниченко, який на той час мешкав у Феодосії. Захід, прибуток з якого мав бути переданий до фонду спорудження пам'ятника Шевченкові в Києві, мав складатися з наступних частин: 1) біографія поета, 2) п'єса «Назар Стодоля», 3) декламація з «Кобзаря». У відповідь на запит громади поліцмейстер повідомив Дворниченку, що «принципально проти вечора нічого не має», але зажадав від організатора офіційне доручення від Комітету зі збудування пам'ятника Шевченкові [10, с. 336]. Через бюрократичну тяганину вечір у Феодосії не відбувся, тож місцевій українській громаді залишилося тільки відзначити шевченківський ювілей телеграмою до Українського клубу в Києві з наступним текстом – «Земляки щиро вітають Україну з півстолітніми роковинами великого сина Кобзаря» [25, с. 3].

У лютому 1914 року в Києві було отримано циркуляра російського міністерства внутрішніх справ до всіх губернаторів і градоначальників, яким рекомендувалося забороняти публічне вшанування Шевченка та будь-які збори, пов'язані з його ім'ям. Разом з тим преса переконувала, що циркуляр не мав «настільки категоричного характеру, який йому надали»: мовляв, губернаторам не приписувалося забороняти вшанування, а лише рекомендувалося вживати

заходів з недопущення можливих демонстрацій «українофілів». При цьому синод російської православної церкви наказав усім своїм «південним» (тобто українським) архієреям «відсторонитись» від участі в публічних урочистостях зі вшанування пам'яті Шевченка і заборонив звершення урочистих богослужінь і молебнів за ним, дозволивши звичайні панахиди «без будь-якої пишноти». Відтак у Сімферополі антрепренер Степан Глазуненко отримав відмову від єпископа Таврійського і Сімферопольського Димитрія (Абашидзе) на проведення панахиди за Шевченком у межах міста [26, с. 4], тож на прохання місцевих українців панахиду відправив один зі священників церкви, що стояла далеко від центру [27, с. 2]. Тим не менше, ювілей Шевченка у Сімферополі було відзначено «хоча й не так урочисто, як сподівалися, але все-таки досить помітно». У театрі «Метрополь» труппа Глазуненка ставила «Назара Стодолю»: великі афіші з портретом Шевченка «було видно по всьому Сімферополі у вітринах магазинів». Після п'єси виставлялися живі картини на теми твору «Невольник». На авансцені збоку весь час стояв освітлений портрет Шевченка – «на жаль, дуже невдалий і з Шевченком мало схожий»: це неприємно вражало глядачів, які «вже так звикли бачити хоч і дешеві, але дуже добре виконані й великі потрети, хоча б роботи Ф[отія] Красицького». Після живих картин було виконано «Заповіт», дует «Коли розлучаються двоє» (?), декламації, а наприкінці – «Жалібний марш» (ймовірно, на музику М. Лисенка). *«Весь час на сцені стояла декорація – могила Шевченка з великим хрестом, якого видно було тільки низ, перев'язаний рушником. Дуже невдалим треба визнати те, що при кінці могила розкрилася і глядачам показався Шевченко у шапці, який сидів у могилі»*, – відзначав невідомий кореспондент. Разом з тим він додав, що статті про Шевченка опублікували «три великих місцевих газети» – в тому числі й «чорносотенне» видання «Южное слово», «яке не визнає навіть слова «Україна» [28, с. 4].

У березні 1914 року студенти педагогічного інституту в Феодосії, більшість яких становили українці і які щороку влаштовували вечори пам'яті українських поетів і письменників, подали клопотання про дозвіл на влаштування літературно-вокального вечора на вшанування Шевченка, проте директор інституту Богоявленський відмовив їм, пославшись на кампанію, яку проти урочистостей до ювілею поета організували російські чорносотенці. У той же час Ялтою пройшла демонстрація з «велетенським» портретом Шевченка [10, с. 442]. Тоді ж «гурток українців з Ялти» – С. Найденко, І. Тарасенко, П. Богатов, К. Богатов, І. Власенко, П. Затворницький, А. Затворницька, З. Суниця – на спорудження пам'ятника Шевченкові в Києві пожертвували частину витрат, які мали піти на участь у Шевченківських святах [29, с. 4]: ці заходи, ймовірно, мали відбутися в Ялті, проте їхнє проведення було унеможливлене через адміністративну реакцію проти українського національно-культурного руху. Загалом кримська частина збору коштів на встановлення пам'ятника Шевченкові в Києві, що відбувався на території Російської імперії у 1905–1914 рр., свого часу стала предметом нашого окремого дослідження [30].

Висновки. На території Кримського півострова перша спроба вшанування пам'яті Тараса Шевченка шляхом біографічної публікації у місцевій пресі була здійснена по смерті поета у 1861 році: ініціатива належала судовому чиновнику з Ялти Платону Дяченку, що опублікував коротку нотатку в додатку «Радуга» до вірменського часопису «Місяць Агавні» («Голуб Масіса»), який видавався у Феодосії. Надалі, від початку 1860-х рр. до кінця XIX століття, в умовах заборони як творів Шевченка, так і українського друкованого слова загалом, твори поета могли поширюватися в Криму у рукописних копіях, а читачі – ознайомлюватися з ними приватним шляхом. У 1896 році українська громада Севастополя з подачі Олександра Кониського започаткувала традицію молитовного вшанування пам'яті Шевченка у день його смерті відправленням панахиди за поетом у місцевих храмах. Невдовзі (принаймні з 1901 року) подібна традиція виникла в українській громаді Сімферополя і підтримувалася до 1914 року включно, навіть попри заборони з боку регіонального церковного керівництва. Втім, переважно акцент робився на організацію світських тематичних заходів, які до певної міри були маніфестацією

українського національного та культурного життя в Криму. Ініціаторами та організаторами цих заходів ставали здебільшого учасники локальних аматорських театральних колективів, або ж члени труп, що відвідували півострів з гастрольями: на превеликий жаль, у більшості випадків відомі лише їхні прізвища. Організація заходів нерідко супроводжувалася тематичними публікаціями у регіональних часописах. Крім Сімферополя та Севастополя, шевченківські вечори також проводилися у Євпаторії та Керчі; нерідко вони так само мали на меті збір коштів на встановлення пам'ятника Шевченкові в Києві або ж на інші благодійні цілі. У Феодосії ж члени українських осередків періодично наражалися на спротив місцевої влади або ж керівників установ у спробах організації заходів пам'яті Шевченка; невиразною виглядає ситуація з проведенням аналогічних заходів у Ялті.

Результати дослідження можуть бути використані у краєзнавчих працях, присвячених Криму, а також бути орієнтиром для подальших досліджень українського життя в Криму кінця XIX – початку XX століть.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Григорій Рудницький. Севастопольські примірники «Основи». Кримська світлиця. № 121–123 (742–744). 16.11.2001 р.
2. Іван Липа. Університет і Тарасовці. Наші дні. Ч. 4. Квітень 1943 р.
3. Григорій Зленко. Ялтинський шанувальник Шевченка. Кримська світлиця. № 89–91 (710–712). 24.08.2001 р.
4. ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 547, арк. 458.
5. О. В. Шевченкові роковини в Симферополі. Літературно-Науковий Вістник. Книжка V. За травень 1899 року.
6. Григорій Рудницький. З давніх публікацій про Т. Г. Шевченка. Кримська світлиця. № 9–10 (216–217). 22.02.1997 р.
7. С. Є. Сорок перші роковини смерті Шевченка. Літературно-Науковий Вістник. Книжка V за травень 1902 року.
8. Тарас Шевченко і Крим : Енциклопедичний довідник. Упоряд. Г. А. Рудницький. Сімферополь: Таврія, 2001. 288 с.
9. Небо Левка Мацієвича : спогади, листи, фото. К. : Темпора, 2016. 255 с.
10. Т. Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів. К., 1966. 492 с.
11. Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917). К.: Темпора, 2011. 480 с.
12. Єлисавета Жук. Українське жіноче коло (Перша українська жіноча організація на Наддніпрянській Україні). Визвольний шлях. Кн. 6/112 (186). Річник X (XVI). Червень, 1963.
13. Віталій Ханко. Призабута мистецька постать Сергій Жук. *Образотворче мистецтво*. № 1. 2018.
14. Український вечір у Симферополі. Рада. № 53. 17 березня 1908 р. С. 4.
15. На пам'ятник Т. Г. Шевченкові. Рада. № 76. 14 квітня 1908 р.
16. Театр і музика. Рада. № 189. 4 вересня 1909 р.
17. Від контори. Рада. № 57. 24 березня 1911 р.
18. Шевченкові дні. Рада. № 57. 24 березня. 1911 р.
19. Від контори. Рада. № 87. 1 травня 1911 р.
20. Шевченкові дні. Рада. № 50. 16 березня 1911 р.
21. Шевченкові дні. Рада. № 56. 23 березня 1911 р.
22. Театр і музика. Рада. № 190. 6 вересня 1911 р.
23. Від контори. Рада. № 237. 3 листопада 1911 р.
24. М. Гехтер. З українського життя. Шевченківські дні. Літературно-Науковий Вістник. Книжка IV за квітень 1911 р.
25. Шевченкові дні. Рада. № 51. 17 березня 1911 р.
26. Телеграми. Рада. № 48. 13 березня 1914 р.
27. Телеграми і листи. Рада. № 49. 14 березня 1914 р.
28. Шевченкові дні. Рада. № 59. 26 березня 1914 р.
29. Жертви на пам'ятник Т. Шевченкові. Рада. № 67. 4 квітня 1914 р.
30. Антон Божук. Кримський внесок у справу спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченкові в Києві (1905–1914 рр.) Переяславка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: зб. наук. ст. Переяслав (Київська обл.), 2021. Вип. 19 (21). 236 с.